

CONCEPȚIE ȘI FAPTĂ CULTURALĂ LA N. IORGA

CONSTANTIN CLOȘCĂ

Opera, energia debordantă, capacitatea de cuprindere, generozitatea față de oameni, patriotismul înflăcărat și alte calități alese sau fapte memorabile l-au situat pe Nicolae Iorga între marile personalități ale neamului românesc și ale lumii. Om de știință de primă mărime, antrenat în cercetarea istorică, distins profesor universitar, care nu-și neglija munca la catedră, literat sau om politic, Nicolae Iorga nu a acuzat niciodată lipsa de timp atunci când era vorba de activități (în multe cazuri adevărate eforturi) în folosul poporului său. El a înțeles cel mai bine că societatea românească nu putea prospera fără o largă și conștientă contribuție a maselor la edificarea unei națiuni moderne și puternice. „Politica unei țări – evalua cu temei Nicolae Iorga – este manifestarea sufletului acelei țări.”¹ „Cincizeci de ani încheiați, el a servit învățământul românesc și răspândirea culturii în popor cu adevărată dăruire”², aprecia Barbu Theodorescu, omul care l-a cunoscut îndeaproape, conlucrând cu savantul mulți ani de zile.

Mișcarea culturală românească pentru educația maselor, declanșată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-o intensitate necunoscută în trecut. S-a conturat în această perioadă tendința de organizare instituțională, ceea ce o detașa de formele incipiente, dându-i mai multă vigoare și înscriindu-se în curentul de înnoire a vieții umane.

Încădrată în fluxul european al iluminismului, mișcarea culturală din țara noastră a manifestat trăsături proprii, desprinse din condițiile social-economice și politice concrete în care s-a desfășurat.

Începuturile mișcării culturale românești de educație populară s-au circumscris unor evenimente istorice care au determinat profundele prefaceri economico-sociale și politice din a doua jumătate a secolului trecut, cum au fost Unirea de la 1859 și formarea statului național modern român, cucerirea

¹ N. Iorga, *Politica culturii*, București, 1927, p. 5.

² B. Theodorescu, *Nicolae Iorga și educația maselor*, București, 1967, p. 16.

independenței de stat în 1877–1878, consolidarea poziției burgheziei etc., momente care au culminat cu făurirea statului național unitar român, în 1918.

Emanciparea culturală a maselor populare din România a avut loc, ca și în alte țări europene, pe două căi: prin preluarea unor modele viabile din țări cu tradiție în acest domeniu și prin crearea unor forme noi, originale³, rezultate din tradiția și spiritualitatea românească. Născută pe pământ românesc, din necesități obiective, proprii ființei neamului nostru, desfășurată în condiții social-economice și politice adecvate țării noastre și purtând amprenta spiritualității poporului român, mișcarea pentru educație populară din România a înscris în istoria culturii de masă o pagină originală prin zestrea specific națională pe care a avut-o⁴.

Începuturile procesului de emancipare cultural-educativă în mase a coincis, în cazul nostru, cu lupta de afirmare națională. Caracterul, specificitatea acestui proces se distanțează cu atât mai mult de general, cu cât efortul de ridicare culturală a poporului se îmbină cu lupta națională a românilor. Ca și până atunci, activitățile cultural-naționale erau aceleași în întreg spațiul românesc, fie că avem în vedere pe românii din statul național modern, fie că ne referim la conaționali aflați până în 1918 în afara granițelor țării, sub dominație străină. Toți, având ca temelie comunitatea de limbă, de teritoriu, de viață economică, de tradiție istorică, conștiința originii din același trunchi etc., și manifestarea culturală trebuia să fie la fel. În acest spirit a lucrat cu sârg Nicolae Iorga, până la Unirea cea Mare, ca și în perioada următoare, căci, odată împlinit idealul de unitate, a putut milita pe mai departe pentru consolidarea prin cultură a unității neamului nostru. Convingerea îndreptățită și de netăgăduit a lui Nicolae Iorga era aceea că „suprafața culturii românești se întinde în toate părțile, până acolo unde mase compacte a neamului încetează și încep granițele străine, cărora noi, fără invidie și cu sinceritate, le dorim aceeași dezvoltare liberă și mândră, pe care o cerem pentru poporul român și pe care acestuia voim să i-o știm pretutindeni apărată de orice contestare teoretică sau practică”⁵.

Neîndoielnic, suntem un popor cu o cultură unitară și veche, chiar foarte veche, rezultantă a creației maselor populare. Cunoșcându-ne cultura, ne cunoaștem pe noi înșine, iar pe această cale păstrăm și întărim tradiția, care, după cum o definea Nicolae Iorga „înseamnă un drum care nu se isprăvește niciodată, dar care nu se rupe nicăieri”⁶.

³ Maria Itu, *Forme instituționalizate de educație populară în România, 1859–1918*, București, 1981, p. 13

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ N. Iorga, *Două apeluri către românii din Regat*, Vălenii de Munte, 1913, p. 5 (Apud B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 93).

⁶ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 6.

Fixându-i dimensiunile aportului pe tărâmul culturii în masă, Barbu Theodorescu aprecia că Nicolae Iorga „a căutat să întărească conștiința națională și a chemat la luptă pentru înfăptuirea totală a unității politice a poporului român. «a lega sufletește într-o mare vitalitate morală toate ținuturile românești unite sub același steag și a da unui popor, în mâna cărui am încredințat soarta țării, cultura de care până acum a fost lipsit»”. La acest ideal N. Iorga – a trudit pentru împlinirea lui prin literatură, prin mișcarea „Sămănătoristă”, prin „Liga Culturală” și prin instituții înălțate la Vălenii de Munte, localitate devenită cetate a culturii naționale populare⁷, Iorga socotea cultura ca o acțiune (întreprinsă) cu ajutorul oamenilor și [care să se reverse] asupra oamenilor⁸. El a căutat să facă educație mulțimii adulte, atât celor care posedau o brumă de școală (știință de carte), cât și celor care nu aveau norocul să frecventeze o instituție de învățământ primar. În acest scop, Nicolae Iorga a folosit presa, literatura, teatrul, biblioteca, conferințele, muzeele, expozițiile, radioul, întreceri artistice, Universitatea populară, societățile de cultură etc. Iorga a înțeles ca nimeni altul că imperativul epocii sale și al vremurilor ce urmau constă în aceea că educația nu începe și nu se termină în școală⁹, că ea este permanentă. Am sublinia faptul că preocuparea detașată a savantului pentru educația mulțimii nu a fost ceva trecător, ci o necesitate stringentă pe care și-a însușit-o organic și aceasta deoarece, în polida unor rezultate notabile, școala rămăsese o problemă de rezolvat în parametri mai cuprinzători. Un procent apreciabil de români (cu deosebire din teritoriile unite cu țara în 1918) nu cunoșteau carte, însă aveau nevoie și își manifestau interesul ardent pentru cunoaștere.

Predilecția lui Nicolae Iorga de a se dăruia luptei pentru emancipare a poporului s-a manifestat de timpuriu și el a continuat până la sfârșitul vieții să îmbrățișeze această nobilă idee și faptă. Opera sa savantă nu a exclus pe aceea, la fel de prețioasă, de ridicare culturală a maselor, acțiune închinată, cu o rară dăruire, tuturor. A preferat să scrie foarte mult „pentru publicul cel mare”. Iorga îndemna pe săteni, pe muncitori și meșteșugari să se lumineze fiindcă numai „cu învățatura se biruiește astăzi ... Un om singur cu lumina în mână – sugera în mod plastic marele învățat – e mai tare decât mii și mii de oameni, care se frământă pe întuneric și nu văd drumul”¹⁰. Când un popor se ridică numai prin câțiva oameni – observă Nicolae Iorga –, „ceea ce îndeplinește acel popor nu este trăinic: poporul însuși trebuie să se ridice cu toate forțele sale. De aceea –

⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁸ *Ibidem*, p. 4.

⁹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 120.

arată, în continuare, marele nostru istoric – multe lucruri îndeplinite la noi n-au avut soliditatea trebuitoare, fiindcă au fost îndeplinite de o clasă și de personalități excepționale. Până la ultimul om dintr-un popor trebuie să ajute la creația care nu moare niciodată”¹¹.

Momentul hotărâtor care a contribuit la direcționarea activității lui Nicolae Iorga spre acțiunea de emancipare culturală a maselor l-a constituit perioada „sămănătoristă” de la începutul secolului al XX-lea. Mișcarea literară „sămănătoristă” aducea în prim-planul eforturilor sale lumea neajutorată a satelor, încercând să vină în sprijinul acesteia. Curentul „sămănătorist” era grupat în jurul revistei „Sămănătorul”, condusă inițial de poezii Vlahuță și Coșbuc, apoi de către Nicolae Iorga (1903–1907). Potrivit concepției acestui curent literar, dar și cultural, societatea românească trebuia transformată prin cultură, idee în care Nicolae Iorga a crezut, pornind și de la realitățile naționale ale vremii. El vedea în satul românesc, un potențial național deosebit, iar pentru realizarea unității depline a poporului român era nevoie de culturalizarea satelor. În concepția sămănătoristă a lui Nicolae Iorga cultura trebuia să cuprindă toate straturile societății „de sus și până jos, dintr-un hotar până la altul”¹².

Nicolae Iorga și-a format curând un concept clar asupra modalităților cum trebuie răspândită cultura în masă. A inițiat instituții culturale menite să contribuie la emanciparea generală, instituții care au dat roade și au constituit îndemn pentru alți cărturari din generația sa.

În fruntea instituțiilor, fără de care nu poate exista o cultură națională, Nicolae Iorga a așezat Biblioteca populară, pe care o socotea continuatoarea școalei în rostul de educare a mulțimii¹³. Avea convingerea că mijlocul cel mai bun pentru educarea maselor ce urmează școlii îl constituie biblioteca. De aceea, s-a străduit ca aceste focare de cultură, bibliotecile, să devină realități pe întinsul întregii țări, atât la-orașe, cât și în lumea satelor. Pe lângă școala sătească și biserică trebuia să existe un fond de carte corespunzător de care să se fi putut folosi învățătorul și preotul, eventual alți intelectuali sau știutori de carte, atât pentru trebuințele perfecționării lor, dar, mai ales, pentru lecturi în fața neștiutorilor de carte.

Însuși Nicolae Iorga a fost inițiatorul și fondatorul unor biblioteci populare. Lui i se datorează „cea dintâi bibliotecă pentru poporul românesc din Iași”, inaugurată în toamna anului 1907 în mahalaua Tătărașilor¹⁴. Noua

¹¹ N. Iorga, *Poporul italian în trecut și prezent*, București, 1931, p. 100–101.

¹² Idem, *O nouă epocă de cultură, în O luptă literară*, București, 1914, p. 11.

¹³ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 110–112.

¹⁴ A. Gheorghiu, *Din ctitoriile lui N. Iorga*, în „Cercetări Istorice”, Iași, (serie nouă), 1971,

biblioteca își începea activitatea cu un fond apreciabil de carte Nicolae Iorga, în calitate de ctitor, a înzestrat-o cu 5000 cărți smulse din propria sa bibliotecă¹⁵, la care s-au adăugat și alte donații. Cu prilejul inaugurării bibliotecii amintite, Nicolae Iorga a rostit o importantă cuvântare, adresată „către toți românii care au interes pentru cultură și înțeleg că numai într-însa e mântuirea noastră”¹⁶. După exemplul de la Iași, oferit de marele animator de cultură, au luat ființă numeroase alte asemenea biblioteci în multe localități din țară. Sub același îndbold patriotic, Nicolae Iorga a inaugurat în ianuarie 1908 o nouă și valoroasă bibliotecă populară în București¹⁷, pentru care a făcut o donație de 10.000 de volume, cărți din colecțiile sale. Faptele lui Nicolae Iorga, despre care am amintit, nu erau doar gesturi simbolice, ci un efort deosebit pe care îl înțelegea să-l facă pentru poporul al cărui distins fiu era.

A urmărit și s-a interesat îndeaproape toată viața de activitatea acestor biblioteci, pe care le-a dorit cât mai răspândite, înzestrate și rodnice în menirea lor de promovare a culturii și a științei în rândul maselor.

O instituție culturală, de rezonanță istorică, care datorcăz mult lui Nicolae Iorga a fost *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor* cunoscută, îndeosebi, cu denumirea, mai restrânsă, de *Liga culturală*. Întemeiată în anul 1891 la București, *Liga* și-a propus de la început să răspândească cultura în mase, să facă știută istoria și cultura poporului român pe întreg spațiul locuit de acesta, precum și în străinătate. *Liga* a avut peste 70 de secții în România și șase secțiuni în străinătate (Paris, Anvers, Bruxelles, Berlin, München, Liège). Din 1908, Nicolae Iorga devine secretarul și sufletul acestei societăți cultural patriotice, care alături de *Astra* și de alte societăți similare mai mici, a contribuit substanțial la pregătirea spirituală a Marii Uniri. Prezența lui Nicolae Iorga în fruntea *Ligii*, ca secretar, la început, apoi ca președinte (1919–1940), a constituit o garanție a succeselor acesteia. *Liga Culturală* a căpătat un suflu nou, tonic, înregistrându-se acțiuni energice în direcția procesului de emancipare culturală și națională a românilor.

Între obiectivele imediate pe care le-a impus Nicolae Iorga, după ce a preluat munca de secretar al *Ligii* a fost culturalizarea maselor populare din România. În acest spirit, s-a pus accentul pe „purificarea culturii claselor de sus”, acordându-se o atenție „mai mare față de românii din afara hotarelor țării”¹⁸.

¹⁵ *Ibidem*, p. 254.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Începuturile acestei biblioteci erau mai vechi, însă modeste; întemeiată 1891, donația lui T. Păcățeanu, 70 de volume.

¹⁸ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 79–80.

Munca educativ-culturală la Nicolae Iorga în postura de secretar al *Ligii* „se desfășura ca o mână cerească – observă Barbu Theodorescu – mai cu seamă în rândul maselor populare; prin conferințe, biblioteci, expoziții, ședințe muzicale, publicarea unei „*biblioteci pentru popor*“, cărți poștale, ilustrate cu vederi de locuri (pitorești din țară), cu portrete ale marilor cărturari români“¹⁹.

După înfăptuirea Marii Uniri, rod al luptei și voinței întregii națiuni române, act recunoscut pe plan internațional ca legitim și pentru totdeauna, în fața poporului român s-a ivit o nouă etapă istorică care aducea în prim plan noi și stringente probleme culturale. Era nevoie de adaptarea procesului cultural-educativ la noile condiții social-istorice. Liga Culturală²⁰, al cărei obiectiv esențial fusese, până la Unire, cultivarea sentimentului și a valorilor naționale, a ideii de unitate deplină, a trebuit să-și refacă programul ideologic și de activități potrivit noilor realități național-statale. Mai întâi a trebuit să se dea replică acelor care au pus sub semnul întrebării însăși rolul și oportunitatea *Ligii* pe mai departe. „Deși atâția au crezut că după adăugirea la regatul român a Ardealului, Banatului, Bucovinei și Basarabiei nu mai este nimic de făcut în această mare și grea operă de eliberare“²¹, Nicolae Iorga a observat cu îndreptățire că „*Liga* s-a trezit la un alt rol“²². Așa se explică și noul program pe care și l-a propus conducerea *Ligii* la Congresul din 1920. Între altele, am reținut: „Înălțarea culturală a țăranului din România Mare; crearea unui teatru popular pentru muncitorime ...; tipărirea de cărți ieftine și bine alese; cultivarea memoriei marilor eroi și oameni de cultură ai neamului; crearea de biblioteci populare la sate și orașe; încurajarea portului și cântecului popular; organizarea de excursii pentru cunoașterea țării; colaborarea culturală cu populația minoritară din țară; crearea, la Vălenii de Munte, a unei școli misionare culturale pentru sate [mai precis pentru învățătorimea satelor]; tipărirea și răspândirea de cărți poștale ilustrate cu figuri de eroi; contacte cât mai strânse între *Liță* și marele public“ etc.²³

Asemenea obiective pun în evidență cel puțin două lucruri importante și anume: 1. grija deosebită pe care *Liga Culturală*, prin conducătorul ei, Nicolae Iorga, o acorda problemelor de emancipare culturală, și 2. diversitatea mare de manifestări ce trebuiau să concureze la reușita muncii cultural-educative.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Despre activitatea *Ligii Culturale*, de la întemeiere până în 1919 a se vedea cartea autorilor V. Netea și C. Gh. Marinescu, *Liga Culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Ed. „Junimea“, Iași, 1978.

²¹ „Buletinul Ligii Culturale“ (suplim.), 1 iulie 1939, p. 2.

²² Vezi pe larg, Const. Cloșcă, *Ateneul „Tătărași“ din Iași*, Iași, 1984, p. 20.

²³ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 103–104.

Referindu-ne la perioada interbelică, apreciem că în pofida unor nereușite și a unor rețineri de moment în activitatea sa, *Liga Culturală* a constituit o prezență activă în peisajul cultural românesc. Sub auspiciile acesteia au activat Universitatea populară de la Vălenii de Munte și Teatrul Ligii Culturale din București. Activitatea ei s-a făcut resimțită și prin congresele anuale, manifestări ce constituiau prilejul unor ample întruniri cu remarcabile învățăminte culturale. Și-a creat posibilitatea de a fi fost prezentă pe întreg teritoriul României, prin conferințe, biblioteci și editare de cărți de popularizare. *Liga* s-a preocupat îndeaproape de pregătirea unor acțiuni festive, de evocare a momentelor importante din istoria poporului nostru, precum și ale personalităților de seamă românești și universale²⁴.

Un loc central în cuprinzătoarea activitate a lui Nicolae Iorga îl ocupă Universitatea populară de la Vălenii de Munte, un adevărat forum cultural național, căruia inițiatorul și susținătorul i-a dăruit mult din energia și priceperea sa. Prin rezonanța acțiunilor sale, Universitatea populară s-a înscris cu distincție în istoria procesului cultural-educativ românesc. Este cunoscută ca una dintre instituțiile culturale cu cea mai bogată activitate.

Prin înființarea Universității populare de la Vălenii de Munte se împlinea un deziderat mai vechi a lui Nicolae Iorga, anume acela de organizare a unor cursuri de vacanță destinate învățătorilor și altor intelectuali din România și din teritoriile românești aflate, până în anul 1918, sub dominație străină. Se urmărea prin aceste cursuri, dezbaterea într-un spirit de solidaritate și unitate națională a unor componente culturale românești: istoria și literatura poporului român, probleme politice ale vremii, cultivarea limbii române și a dragostei față de patria comună.

La 11 iunie 1908, când se împlineau șase decenii de la victoria revoluției pașoptiste române în București, a avut loc inaugurarea „Cursurilor de vacanță”²⁵. Despre aceste cursuri, care au căpătat un caracter permanent, devenind tot mai atractive, Nicolae Iorga va mărturisi mai târziu că aveau „scop dublu: a trezi sufletul românesc de pretutindeni și de a schimba prin acest suflet chiar formele de stat în care trăia poporul nostru”²⁶.

Legătura indestructibilă între cultură și evenimentele politice din istoria patriei noastre poate fi observată din cele două faze ale activității de la Vălenii: prima, până la Unirea din 1918, când s-a urmărit formarea și „întărirea conștiinței naționale”; a doua, după această dată, când Nicolae Iorga a orientat

²⁴ Cf. Const. Cloșcă, *op. cit.*, p. 21.

²⁵ „Neamul Românesc pentru popor”, nr. 18/1934, p. 335.

²⁶ Apud. M. Iltu, *op. cit.*, p. 153. Referire la lupta pentru unitate deplină a românilor de până la 1918.

activitatea ctitoriei sale spre crearea „unei spiritualități românești bazată pe ridicarea maselor și cunoașterea reciprocă între masa de români și minoritățile ce trăiesc în mijlocul nostru”²⁷.

Primul an de cursuri (1908) a întrunit circa 150 de participanți, iar la deschidere a fost de față un public numeros, format din locuitori ai Vălenilor, studenți, elevi, ofițeri, funcționari și țărani din satele vecine, Nicolae Iorga a deschis ciclul de conferințe din *Istoria românilor* și *Istoria literaturii românești* în entuziasmul participanților și a vorbit despre romanitatea națiunii noastre²⁸. Auditoriul ar fi fost mult mai numeros dacă autoritățile austriece și ruse nu ar fi împiedicat pe mulți dintre intelectualii români transilvăneni, bucovineni și basarabeni, care-și anunțaseră participarea, să se deplaseze în România.

În cadrul acțiunilor cultural-patriotice întreprinse la Vălenii de Munte au conferențiat, pe parcursul anilor, și alți reprezentanți de frunte ai națiunii române, între care amintim învățatul filolog, latinist și lingvist Vasile Bogrea, istoricul transilvănean Alexandru Lapedatu, istoricul ecleziast N. Dobrescu, geograful și geologul Gh. Munteanu-Murgoci, fizicianul, chimistul și economistul Ștefan Bogdan, medicul Manicatide, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, A. D. Xenopol, Vasile Pârvan, dr. I. Cantacuzino, Gh. Bogdan-Duică, N. Cartojan, Ion Răducanu, Virgil Madgearu, Simion Mândrescu, Ioan Ursu, M. Pașcanu, Virgil Arion, Nerva Hodoș și mulți alții²⁹.

În fruntea conferențiarilor de la Vălenii de Munte s-a aflat, desigur, Nicolae Iorga, al cărui cuvânt înflăcărat electriza auditoriul, dându-i putere de a învinge deznădejdea care-i încerca în momentele grele pe românii aflați sub dominația străină, însuflându-le încrederea și forța de a rezista până la biruința istorică iminentă. Conferința cu care Nicolae Iorga a inaugurat cursul de *Istoria românilor*, în anul 1908, a dezbătut, pe baza unor mărturii documentare de necontestat, „problema continuității românilor pe aceste meleaguri și, prin urmare, aceea a dreptului de a stăpâni, problema locului și epocii de formare a limbii române (*Romanitatea noastră*)”.

În cadrul ciclului de expuneri din anii premergători primului război mondial, Nicolae Iorga, cu ajutorul a numeroase documente străine, pe care le cercetase personal, a vorbit despre trecutul istoric al poporului român (*Istoria românilor după scrisori contemporane*). Într-un grupaj de trei lecții, el a precizat locul și importanța națiunii noastre în contextul istoriei universale (*Însemnătatea românilor în istoria universală*)³⁰ și multe alte asemenea

²⁷ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 166, M. Itu, *op. cit.*, p. 153.

²⁸ M. Itu, *op. cit.*, p. 153

²⁹ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 235.

³⁰ Cf. M. Itu, *op. cit.*, p. 154–155.

subiecte, a căror conținut științific și patriotic au dat substanță și dimensiune faptelor realizate de Nicolae Iorga prin intermediul Universității de la Vălenii de Munte.

Din volumul mare de date și exemple prezentate de Nicolae Iorga în cadrul expunerilor de la Vălenii de Munte, redăm un fragment care pune în evidență atât scopul acestui lăcaș de cultură, cât și convingerea cu care conferențiarul aborda problemele naționale românești: „Suntem cu toții un singur neam, de o admirabilă unitate, că avem o cultură originală, comună tuturor”, subliniind îndatorirea ca această realitate să nu fie de nimeni uitată, ba mai mult, ca pe baza ei „să dăm întregii nații o cultură modernă cu valoare proprie”¹¹.

Cursurile de la Vălenii de Munte s-au bucurat de o imensă popularitate. În timpul verii, Vălenii deveneau locul de întâlnire a tuturor românilor însetați de dreptate socială și națională, dornici de cultură. Programul Universității antrena un număr mare de patrioți animați de dorința de a se pune la rândul lor în slujba acțiunii de emancipare a maselor. Cursurile de vară, biblioteca cu cele peste 2000 de volume, activitatea editorială și de presă au făcut din Universitatea de la Vălenii un complex cultural instituționalizat, cu o imensă contribuție în direcția propășirii culturale a poporului român. După Războiul Întregirii, sub auspiciile acestora au luat ființă și alte forme de activitate, cu rezultate deosebite în lupta și munca de emancipare cultural-națională. Spre exemplu: Școala de misionare naționale și morale; Școala artelor uitate; Institutul de editură „Cuvântul”; Muzeul de artă bisericească etc.¹²

Pornit din inițiativă particulară, fără nici un sprijin din partea statului, Complexul cultural de la Vălenii de Munte, ctitorie a lui Nicolae Iorga, rămâne în istoria culturii noastre de mase un exemplu de muncă și dăruire puse în slujba ideii de unitate prin cultură a neamului românesc. El a dăinuit datorită personalității lui Nicolae Iorga, al cărui ultim gând tipărit, în octombrie 1940, puțin timp înaintea tragicei întâmplări, exprima profesia de credință a unei vieți închinată țării. „Inima luptei noastre a fost ideea culturală națională”¹³.

Roadele Universității populare de la Vălenii de Munte i-au creat lui Nicolae Iorga convingerea necesității unui *Institut al Culturii Naționale și Morale a Poporului Român*, conceput ca un centru puternic, cu posibilități materiale suficiente pentru a putea edita ziare, reviste, cărți de popularizare a științei, istorie și alte tipărituri cu conținut cultural-științific pentru popor. Fiindcă – susținea el – „O cultură a poporului fără cărți pentru dânsul nu se

¹¹ „Neamul Românesc Literar” din 10 iulie 1911.

¹² M. Iltu, *op. cit.*, p. 159–160.

¹³ „Neamul Românesc” din 11 octombrie 1940.

poate ..., fără cultura poporului, orice alcătuire economică, orice formă politică n-au nici o valoare”³⁴.

Gândul de bine al istoricului și omului de cultură, înființarea institutului sus-amintit, nu s-a realizat, dar intențiile și judecățile sale s-au înscris în efortul constant de a găsi modalități adecvate pentru organizarea muncii culturale în așa fel încât aceasta să li devenit o forță spirituală dimensionată organic la scara întregii țări.

Altcumva, trebuie arătat că munca educativ-culturală în perioada interbelică, deși avea același sens, promovând aceleași idealuri românești, era prea lărmăită din punct de vedere organizatoric-instituțional. Deși exista un Minister al Culturii, în perioada la care ne referim în România activau independenți societățile *Astra*, *Liga Culturală*³⁵, *Ateneul Român*, *Casele Naționale*, *Ateneele populare*, *Fundația Culturală Regală*, *Institutul Social Român* și altele, unele dintre acestea depinzând sporadic, din punct de vedere material, și de Ministerul Culturii.

Notând cele de mai sus, nu putem să nu stăruim puțin și asupra altui aspect, cel mai cuprinzător și mai elocvent din creația lui Nicolae Iorga și anume, *scrisul*. Neîndoielnic, această coplesitoare operă încorporează o diversitate uriașă de date și idei; de la tratate științifice, la informații și sfaturi pentru mai puțin știutorii de carte. Scrisul, ca activitate neobișnuită a lui Nicolae Iorga a fost și acela destinat celor mulți, poporului, în conceptul său de propagare a culturii în masă.

Chiar de la începutul afirmării sale ca scriitor, viitor savant și om de cultură, Nicolae Iorga a avut în atenție masele. Prin intermediul presei și a numeroase alte lucrări el și-a propus „să facă educație literară societății românești” fără să sacrifice conținutul științific, „dar accesibilă oricui”³⁶. Era un mod original de a se realiza ceea ce Barbu Theodorescu numește „pedagogizarea literară a mulțimii”³⁷.

Nicolae Iorga a tipărit în propria-i tipografie, cu resurse proprii, ziarul „Neamul Românesc”, publicație care a apărut din 1906 până la moartea tragică a savantului, în noiembrie 1940. Între anii 1910 și 1940, în aceleași condiții, a editat revista, semnificativ intitulată „Neamul românesc pentru popor”. Ambele

³⁴ N. Iorga, *Poporul își cere cărțile sale*, în „Floarea darurilor”, II, 1907, nr. 21 din 19 august, pp. 221–223.

³⁵ N. Iorga a militat la un moment dat pentru unificarea celor două prestigioase societăți cultural-istorice, în vederea creșterii forței lor economice și a detașării mai nuanțate în privința rezultatelor în munca de propagandă culturală. Optica politică, prezentă din păcate și în domeniul culturii, nu a permis realizarea unificării necesare.

³⁶ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 22.

³⁷ *Ibidem*.

publicații au contribuit în mod substanțial la răspândirea culturii în mase. Referindu-se la ziarul „Neamul Românesc”, B. Theodorescu releva că a fost o adevărată „școală, de pe anvonul căreia porneau continuu lecții de educație patriotică-culturală, cetățenească, pe care urma să o asculte și să și-o însușească tineretul și masele populare”³⁸. Cât despre cea de-a doua publicație, din însăși titlul pe care i l-a dat Nicolae Iorga, rezultă clar destinația și scopul: Emanciparea culturală a poporului. Faptul că Nicolae Iorga avea propriile sale publicații nu a însemnat că nu publica și în altă parte; dimpotrivă, era foarte solicitat de cele mai diferite ziare și reviste din țară, în paginile cărora nu a neglijat să militeze pentru același constant și înălțător ideal, luminarea maselor.

Pe linia educației patriotice a maselor populare, Nicolae Iorga a tipărit numeroase cărți, cu circulație în toată țara. Titluri ca: *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, *Viața lui Mihai Viteazul*, *Domnul Tudor din Vladimir*, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, *Unirea Principatelor*, *Scrisori de Domni*, *Sfaturi și învățături pentru ostașii României* (1916), *Pentru sufletele celor ce muncesc* și multe, multe alte asemenea subiecte captivante, pline de învățăminte, mobilizatoare. Muncitorilor le-au fost dedicate și cărți cu o problematică adecvată: *Ce poate ajunge un meseriaș român*, *Cărți de citire pentru meseriașul și lucrătorul român* și altele prin care Nicolae Iorga făcea clogiul muncii; conchizând că „nu este mulțumire mai mare decât aceea a unei munci făcute din toată inima”³⁹.

De asemenea, Nicolae Iorga s-a preocupat foarte îndeaproape, până la obsesie, de cartea destinată celor mai puțin inițiați. „Și săteanul și meșteșugarul, micul negustor – sublinia el – trebuie să aibă într-un format plăcut, pe hârtie tare, cu ilustrații, multe cărți care să le vorbească despre tot cuprinsul culturii moderne”⁴⁰. Prin aceasta, Nicolae Iorga avea în vedere adevărul despre natură, adică: astronomia, științele naturii, geografie; apoi, despre om și anatomia organismului uman, sănătatea și profilaxia bolilor umane, evoluția și faptele omenirii, scrisul, arta, probleme sociale (*Despre viață și nevoile ei*), lucrul pământului, probleme privitoare la meșteșuguri, despre contabilitate, prețuri, tarifar, scrieri despre morală, literatură, poezie⁴¹. Iată, așadar, o preocupare până la cel mai mic amănunt, dar și extrem de diversă a savantului pentru poporul său. Nicolae Iorga ajunsese la concluzia de necontestat că poporul român a fost capabil „nu numai de sforțări războinice [de apărare] foarte

³⁸ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 42.

³⁹ *Ibidem*, p. 119.

⁴⁰ Apud., B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 121.

⁴¹ *Ibidem*.

onorabile, care ne-au așezat foarte sus în rândul națiilor, dar și de dezvoltări originale de civilizație”⁴².

Un factor cultural important pe linia scrisului, dar și a modului de a gândi răspândirea culturii l-a constituit editarea *Calendarului*, începând din anul 1908. Această publicație anuală, cu o factură mai atractivă și mai ușor de procurat cuprindea în paginile sale *Chipuri de domni și români mari*, imagini ale unor monumente istorice, apoi povestiri, descrieri de călătorii, articole de istorie. Prin aceste *Calendare*, Nicolae Iorga „făcea mulțimii educația patriotică”⁴³. A fost publicația cea mai răspândită și mai accesibilă. Privitor la rolul și la conținutul *calendarului* editat de Nicolae Iorga trebuie să mai spunem că el constituia un îndemn la muncă cinstită și la recunoștință față de oamenii mari ai țării. Spre exemplu, *Calendarul* pe 1909 a fost dedicat în întregime Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, faptelor sale de neuit pentru emanciparea poporului român. *Calendarul* pe anul 1917 începea cu o emoționantă *Închinare* adresată ostașilor de pe front, text conceput, cum numai mintea, sufletul și pana lui Nicolae Iorga a putut să o facă. Conținutul era de un profund mesaj patriotic, îmbărbătând armata, poporul în lupta pentru salvarea ființei naționale a Românilor⁴⁴. Reține atenția și *Calendarul* pe anul 1920, scos sub egida *Ligii Culturale* și care publica *Actele Unirii din 1918*.

Pe linia aceluiași efort, al scrisului și al ideii de cultură se circumscria și numeroasele piese de teatru, concepute de Nicolae Iorga, având ca beneficiar marele public. Problematika abordată relevă intenția autorului de a contribui și pe calea spectacolului la educația generală. Amintind aici titlurile a câtorva piese, nu facem altceva decât să întărim considerațiile emise de alți autori, că dramaturgia lui Iorga are meritul de a se fi adresat maselor. Spre exemplu, *Trei piese simple pentru oameni modești*, *Zidirea mănăstirii din Argeș*, *Omul cari ni trebuie*, *Sarmală amicul poporului*, etc.

La Nicolae Iorga, dragostea pentru teatru destinat poporului a mers atât de departe, încât a militat pentru construirea de lăcașuri populare de cultură în care să se dea spectacole de teatru și alte manifestări artistice. Datorită lui s-a realizat cunoscutul edificiu, Teatrul din București al Ligii Culturale, unde „adesea se susțineau spectacole gratuit pentru meseriași, cu repertoriu adecvat educativ”⁴⁵. Teatrul lui Nicolae Iorga, mărturisește același Barbu Theodorescu, este o mare lecție de demnitate națională și de educație morală adecvată întregului popor.

⁴² N. Iorga, *Politica culturii*, p. 4.

⁴³ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 79.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 118.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 105–107.

Sintetizând cele de mai sus vom apela tot la Nicolae Iorga, la verbul lui autentic și la sinceritatea cu care s-a manifestat totdeauna, arătând următoarele: „*Adevăratul scop al scrisului meu, care nu e decât să folosească altora prin cunoștințele ce poate avea și prin experiența ce au putut câștiga, să le spun lucruri care să poată fi de folos și plăcute, în înțelesul cel mai bun al cuvântului*”⁴⁶.

Nicolae Iorga a fost, după cum se știe și un mare orator, un orator de înaltă ținută academică, dar și un educator al maselor prin cuvânt. Pe calea cuvântului, el a întreținut un permanent și viu dialog cu cele mai diverse categorii sociale: de la intelectualul satelor, la omul de știință; de la sătean la orășean. Avea o puternică influență de educare și înălțare sufletească prin cuvânt și prin pilda vieții sale. Cuvântul a însemnat, pentru marele nostru istoric, tribuna parlamentară, cursul universitar, conferința publică și chiar discuțiile directe atunci (și nu de puține ori) când se afla în mijlocul maselor de țărani și orășeni. Avea puterea și darul să se apropie de omul simplu, să pătrundă în sufletul lui, să-l înțeleagă și să-i aline durerea. Dădea sfaturi înțelepte, pe înțelesul tuturor, era ascultat cu deosebit interes și prețuit pe merit.

Timp de peste patru decenii, „conferențiarul” Nicolae Iorga a străbătut toate colțurile țării, educând prin dinamismul elocinței sale întregul popor românesc. În același timp, s-a făcut cunoscut în afara hotarelor țării. Spre pildă, numai în anul 1936, Nicolae Iorga a ținut 180 de conferințe și discursuri în cadrul a diferite instituții academice, societăți și instituții culturale, școli, radio, etc. În numeroasele sale expuneri, ținute în Capitală, dar mai ales în diferite localități ale țării, aborda o problematică pe cât de diversă, pe atât de consistentă. Teme privitoare la istoria poporului român, chestiuni social-politice ale timpului său, aniversări și comemorări ale unor personalități românești și străine, „Note” de călătorie în țară și străinătate, probleme de cultură (Raporturile dintre cultura poporului român și alte popoare). Din această problematică desprindea câteva titluri de conferințe, susținute de N. Iorga: *Ce este sud-estul european?* 24 Ianuarie, *Despre biruința creștină*, *Ce este vechea noastră artă?* *Ce ne învață cariera lui Aurel Vlaicu?* *Despre Veneția*, *Despre Olanda*, *Despre preclasicism*, *Ideea unității românești*⁴⁷ și multe altele. Alerga de la un capăt la altul al țării pentru a răspândi cultura. „Vin tocmăi acum de la o altă conferință, ținută în celălalt capăt al țării”⁴⁸, se scuza el, cu prilejul unui act cultural la care întârziase puțin.

⁴⁶ N. Iorga, *Pe drumuri depărtate*, București, 1904, p. 6.

⁴⁷ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁸ Nicolae Iorga, în *Politica culturii*, p. 1.

Însemnătatea deosebită a demersului cultural al lui Nicolae Iorga rezidă din acel adevăr fundamental care demonstrează profundul caracter popular al culturii românești, specific ce se observă în fiecare epocă și la fiecare scriitor. Fiindcă cei mai mulți cărturari s-au ridicat din popor și au păstrat legăturile cu cei mulți, iar opera lor s-a întemeiat pe creația populară⁴⁹. Astfel, rezultatele s-au întors și se întorc tot la popor.

Din întrecaga operă cultural-educativă a savantului se desprinde, între altele, preocuparea pentru promovarea principiului democratizării culturii, care cultură – susținea el – nu trebuie să fie „numai o podoabă a celor de sus, a cărturarilor, ci să se coboare izvorătoare de puteri în păturile cele mai adânci ale acestui neam”⁵⁰. Ne trebuie – conchidea Nicolae Iorga – „cultura tuturor, de sus până jos ... o cultură care să fie a noastră”⁵¹.

Uriașa și entuziasta muncă desfășurată de Nicolae Iorga s-a conjugat cu efortul a numeroși alți intelectuali de valoare din generația sa, care i-au urmat pilda și îndemnul de a contribui la actul de luminare a mulțimii. După exemplul său și în consens cu ideile sale, mari cărturari ai țării au „coborât” cu generozitate în mijlocul celor ce simțeau nevoia de cultură. Fie în cadrul *Ligii Culturale*, a universităților populare, a „Astreii”, a ateneelor populare, a căminelor culturale, folosind scrisul, conferința și alte mijloace asemănătoare, au activat Simion Mehedinți, Ion Simionescu, Dimitrie Gusti, Emanuil Bucea, Vasile Voiculescu și mulți alții⁵².

Nicolae Iorga socotea că fiecare om cult avea obligația de a transmite altora tot ceea ce acumulase. „Și dascălii din școala mică, și dascălii din școala mare, și institutori și profesori de toate gradele, și acei profesori ai tuturor, care sunt ziaristi, scriitorii, oratorii în parlament, oameni de guvern. Prin exemple, aceștia – sublinia hardul culturii românești – vor avea răspunderea aceea, care pierdută din ochi, îi va apăsa greu sub pământ și nu-i va lăsa să doarmă somnul odihnei meritate. Ei sunt artiști înaintea marmorei curate, care e un suflet de copil, marmoră din care pot face, nu un om de geniu sau de talent, ci *vrednică operă de artă, care e un om nobil, pătruns de simțul datoriei, fericit și răspânditor de fericire* (subl. ns.)”⁵³.

După Războiul Întregirii, Nicolae Iorga și-a îndreptat și mai mult atenția către „poporul cel dornic în sacrificiul scump al sângelui său, poporul doritor de cultură națională și de viață morală”. De cealaltă parte, poporul aștepta cu inima deschisă și încredere binefacerile cunoașterii, aștepta intelectualitatea, care

⁴⁹ B. Theodorescu, *op. cit.*, prefață.

⁵⁰ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 117.

⁵¹ *Ibidem*, p. 36.

⁵² Cf. B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 5.

⁵³ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 26.

trebuia să se apropie mai mult de nevoile sale. Acestui popor, Nicolae Iorga i se adresa cu o „încredere și speranță aproape exclusivă”⁵⁴.

În noua etapă istorică, a cărei început a fost marcat de Unirea cea Mare, munca culturală a căpătat amploare cu adevărat națională. Misiunea *Ligii Culturale* și a altor organizații de cultură ce-și găseau adepți în popor se detașa de trecutul imediat prin noile valențe ce avea să le capete opțiunea educativă. Nicolae Iorga și-a îndreptat de îndată gândul generos spre „mulțimea de români aparținând clasei muncitoare de la câmp și lucrătorii din ateliere și fabrici, care se cuvine a fi încălziți în sufletele lor de focul vetrei străbunilor, întreținut cu sfințenie de aceia care au rămas sub acoperișul ocrotitor al independenței naționale. Pentru toți aceia, care deși apăsați până ieri, sau tocmai de aceea, aduc o energie luptătoare, pe care trebuie să știm a o preface din dușman a statului, cum i s-a cerut să fie sub regimul străin, în prietenă activă și devotată a unei victii a spiritului românesc, fără de care noul stat însuși n-ar fi decât o trecătoare iluzie a capriciilor unei diplomații, firește schimbătoare în intențiile, interesele și planurile ei”⁵⁵.

Lucrări de specialitate privitoare la România interbelică, publicate în ultimii ani, remarcă faptul că în direcția răspândirii culturii în mase s-au înregistrat importante împliniri. Au fost obținute succese evidente în domeniile științei și învățământului, succese ce s-au revărsat cu eficiență asupra societății românești.

De remarcat și diversitatea mare a formelor de propagare a culturii inițiate și promovate de Nicolae Iorga, munca sa uriașă, dinamismul și amploarea cu care s-au oficiat momentele culturale, cuprinderea și ecoul lor de necontestat. Referindu-se la modalitățile folosite pentru emanciparea culturală și națională a poporului său, Nicolae Iorga arăta între altele: „Ne-am străduit prin toate mijloacele care ne erau la îndemână ...”⁵⁶.

Strădania marelui nostru istoric întruchipează voința și calitățile unui om, ca o expresie a trășăturilor întregii națiuni române, națiune aptă, prin puterea de creație și de asimilare, pentru înalte idealuri culturale.

⁵⁴ N. Iorga, *Calendarul Ligii Culturale*, p. 60.

⁵⁵ *Acte pentru Congresul Ligii Culturale ...*, București, 1920, p. 5.

⁵⁶ „Buletinul Ligii Culturale” (supliment), 1 iulie 1939, p. 2.